

פרשת כי תצא תשפ"א

מישפטי התורה

הליכות חיים

בס"ד

אדם שהזיק מצבה, חייב לשלם?

שאלה

שני שכנים רבו ביניהם זמן רב, וכעבור מספר שנים אחד מהם נפטר, ומשפחתו הקימה מצבה על קברו. חודשיים לאחר הקמת המצבה הזדמן אחד מבני משפחת הנפטר לבית העלמין, ולהפתעתו ראה שהמצבה מנופצת. והנה לאחר ברור שעשו, נודע למשפחה בוודאות, שהשכן שרב עמו בחייו ניפץ את המצבה, ואכן השכן לא הכחיש זאת.

האם ניתן לחייבו לשלם עבור עשיית מצבה חדשה, או שהמזיק יכול לטעון, שהזיק לנפטר, ולאחר שנפטר לא זכה בממון הזה?

תשובה

השכן שהזיק למצבה, במעשהו הנפשע עבר על איסורים חמורים, הן הקשורים לבין אדם למקום והן הקשורים לבין אדם לחברו. לפיכך הוא חייב לעלות על קברו עם עשרה אנשים ולבקש מחילה מהנפטר.

מלבד בקשת המחילה, ועשיית תשובה ראויה על מעשהו, חייב המזיק לשלם עבור עשיית מצבה חדשה באותה מתכונת שהייתה לפני ששברה.

מקורות

כתב המרדכי בב"ק פ' החובל (סי' קי) שישנה תקנה וחרם מקדמונינו [כלומר - מהגאונים] שלא להוציא שם רע על המתים. ולכן המדבר רע על שוכני עפר - צריך לקבל עליו תעניות, תשובה, ועונש ממון כפי ראות בית הדין ע"כ. דברי המרדכי נפסקו להלכה בשו"ע אור"ח (סי' תרו, א), וברמ"א חו"מ (סי' תכ, לח) וע"ש.

והנה בגמ' ביומא (פז), שנפסקה בשו"ע אור"ח (סי' תרו, ב), כתוב, שאם אדם פגע בחברו ולאחר מכן נפטר חברו, צריך הפוגע להביא עשרה אנשים על קברו ולומר שם בפניהם, שחטא לאלוקי ישראל ולפלוני שקבור כאן וכו'. ואמנם הגמ' שם לא אמרה לעשות כך כשפגע בחברו לאחר שנפטר, אולם בנידון דנן מכיוון שמזיק המצבה חייב לבקש ממנו מחילה גם על מה שרב עמו בחייו והדיבורים המצערים שנאמרו שם, לכן יאמר כעת בבקשת המחילה, שחטא כלפי הנפטר הן בהיותו בחיים, והן בביזיון שגרם לו לאחר מותו.

חיוב הממון מחמת סילוק בזיון הנפטר

מבואר בשו"ע יו"ד (סי' שסח, א) שאסור לנהוג קלות ראש בבית הקברות, משום כבודם של המתים. וכתב בשו"ת חת"ס יו"ד (סי' שלה) שמקום שהוקצה לבית הקברות, וכ"ש אם כבר קברו שם, וכ"ש ליד הקבר עצמו - יש לו קדושת בית הכנסת, וקדושת כל דבר מצוה אחר. ולכן אסור ליהנות ממנו, וכ"ש שאסור לבזותו, כשם שאסור לבזות את הציצית, וארבעת המינים וכיו"ב.

לאור האמור, ודאי שחמור ביותר מעשהו של המזיק שביזה מקום שקדוש בקדושת בהכנ"ס. וכמו כן בניפוץ המצבה יש בזיון גדול לנפטר הן בפני עצמו, והן בפני כל האנשים שיעברו שם ויראו את המצבה המנופצת. לכן הצער שיש לנפטר מחמת הביזיון הזה, הינו גדול יותר מאשר דברי לשון הרע שאמר עליו אדם בפני חברו בצנעה, שאפילו על מעשה זה תקנו והחרימו הגאונים את המדבר, וחייבוהו ממון כפי ראות ביה"ד. וכ"ש בנידון דנן שהביזיון שנעשה ע"י המזיק בשבירת המצבה לא יתוקן אלא רק לאחר עשיית מצבה חדשה. אם כן, ודאי שיש בסמכות בית הדין, לחייב את המזיק מחמת תקנת הגאונים, לסלק מהנפטר את הביזיון שקיים לנפטר כל הזמן מחמתו, ויסולק מהעולם רק בהקמת מצבה חדשה על קברו של הנפטר. לפיכך מחויב המזיק המבזה לשלם ממון עבור מצבה חדשה.

חיוב הממון מחמת דינא דגרמי

כמו כן נלע"ד שגם ע"פ דיני חושן משפט, חייב המזיק לשלם עבור עשיית מצבה חדשה, ואפילו שהנפטר לא זכה בה. שהרי כתב בשו"ת הרא"ש (כלל יג, סי' יט) וז"ל: האבן שנותנים על הקבר - מצרכי הקבורה היא. וכל מה שנוהגים בו בני משפחתו - הוא צורך הקבורה ע"כ. ומבואר בשו"ע יו"ד (סי' שמח, ב) שחייבים היורשים שירשו ממון אביהם, לעשות לנפטר כל מה שנהוג לעשות מצרכי הקבורה. וביאור הדבר הוא, כי ממון הנפטר השתעבד עוד בחייו לצורך קבורתו, וממילא היורשים לא זכו בו לצרכי עצמם, אלא רק עבור צרכי הנפטר. לפי"ז בנידון דנן, מכיוון שכעת חייבים היורשים מחמת המזיק להוציא ממון נוסף ממה שירשו לצורך כבוד הנפטר, לכן מדינא דגרמי נחשב הדבר, שהמזיק הזיק במעשיו לממון בעין שנמצא ברשותם, ושירשו אותו. ולכן אין מעשהו נחשב רק כגורם לממון אחר שיצטרפו להוציאו, אלא כמזיק לממון שקיים ברשותם שמשועבד לצרכי הקבורה. ולכן דינו של המזיק הוא לפחות כמסלק שיעבודו של חברו, שחייב לשלם על כך מדינא דגרמי.

ונראה להוסיף, שבנידון דנן חייב המזיק לשלם למשפחה מדינא דגרמי, אפילו אם הם לא ירשו ממון מהנפטר. כלומר, אע"פ שהש"ך ביו"ד (סי' שמח ס"ק ה) פטר את היורשים במקרה כזה, שלא ירשו, מלשלם מכספם את צורכי הקבורה. אולם רבים מהפוסקים שקדמו לו, שכנראה שהש"ך לא ראם, חלקו עליו. ובראשם שו"ת מהר"ם מינץ (סי' נג-נה) שהביא שכן גם הכריע בתשובות הרשב"ץ (סי' לג, שהיה מהראשונים). וכן הכריע כן ג"כ בשו"ת בית לחם יהודה (בסוף סי' שמח), וגם הגרע"א על השו"ע שם הביאם להלכה, ועיין בתשו' הנ"ל כי קצרתי.

כפיות טובה - המידה הגרועה ביותר

בפרשתנו כתוב (כג, ד-ז) לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'. ואפילו אם יתגיירו הזכרים - לא יוכלו להתחתן עם בנות ישראל לעולם. והטעם לכך הוא, לגבי עמון - בגלל שלא קידמו את בני ישראל בלחם ומים, ואפילו תמורת תשלום, לא הסכימו למכור להם. ולגבי מואב - למרות שהם מכרו להם לחם ומים תמורת כסף, אולם מכיון ששכרו את בלעם לקלל את ישראל, הורחקו לצמיתות מקהל ה'. וכך מבואר שם בדברי הרמב"ן, רבינו בחיי, והספורנו וע"ש.

ולכאורה צריך ביאור הטעם שנפסלו בני עמון על שלא קידמו את בני ישראל בלחם ובמים. שהרי היה לבני ישראל אוכל מספיק כדי קיום, מהמן שאכלו בבוקר ומהשלו שאכלו בערב, וגם מים לא חסר להם, כי שתו מבארה של מרים שהלך עמם כל הזמן. ובאופן הזה חי עם שלם שכלל מליוני אנשים במשך ארבעים שנה. וא"כ האם בגלל אותם ימים או שבועות ספורים שעברו ליד ארץ עמון והם סירבו למכור להם לחם ומים, לאומה שהיה לה ממילא ממה לחיות, האם זוהי סיבה מספקת לפוסלם לצמיתות?

מהותם של עמון ומואב

וננסה לבאר זאת בס"ד בהרחבה ע"פ דברי הרמב"ן, וספר החינוך (מצוות תקס"א-ב). חז"ל אמרו, שהמהות של בני ישראל היא שהינם: ביישנים רחמנים, וגומלי חסדים. ולכן אע"פ שלשאר אומות העולם אין את שלושת תכונות אלו, ורבי שמעון בר יוחאי לימד אותנו, שכל גוי שונא יהודי ורוצה ברעתו, אולם מי שרוצה באמת להתגייר מאהבת הבורא ית"ש, לאחר גרותו זוכה הוא לקבל תכונות אלו. משא"כ אצל בני עמון ומואב, מאחר ושורש ביאתם לעולם הוא מבנות לוט שהתעברו מאביהם, והם ניצלו ממוות ודאי בהפיכת ה' את סדום, רק בגלל תפילתו ובקשתו של אברהם אבינו. דבר זה מחייב אותם ואת כל צאצאיהם בהכרת הטוב לגמול חסד עם צאצאי אברהם אבינו. אולם אומות אלו, במקום להתנהג כך, בכוונה תחילה רצו להרע לבני ישראל אע"פ שהם לא עשו להם כל רע. דהיינו, מואב - שכר את בלעם לקלל את ישראל שיימחקו מהעולם ר"ל. וכלשון הפסוק במדבר (כג, יא) "לקוב אויבי לקחתך". ואע"פ שבתחילה (כב, ו) בלק אמר לבלעם רק "לכה נא ארה לי את העם הזה" כלומר, רק מהארץ, כפי' רש"י שם (כב, יא). אולם בסוף (בפסוק כג, יא) גברה שנאתו, ורצה שיקללם לצמיתות מהעולם וע"ש. ואילו עמון רשעותם היתה שלא הסכימו למכור אפילו תמורת כסף לחם ומים לישראל, למרות שהם באו לעולם רק בזכות אביהם של ישראל, וע"י כך הם גילו את מידותיהם המושחתות ששורשן - כפיות טובה.

נמצאנו למדים, שעמון ומואב נפסלו מלבוא בקהל ה' לא בגלל שהרעו בפועל לישראל, שהרי את קללות בלעם הפך הקב"ה לטובה, וכן אוכל ומים לא היה חסר לבני ישראל. אלא הם נפסלו בגלל המידה המושחתת שלהם שהיא - כפיות טובה. והטעמים הכתובים בתורה, הם ההוכחה שיש להם מידה מושחתת זו. וגלוי וידוע לקב"ה, שאפילו אם הם יתגיירו, אע"פ שיקיימו את המצוות, ואפילו יהיו תלמידי חכמים מופלגים וכו', אולם תכונת האופי והרשעות הכלולה בכפיות הטובה שבמהותם - לא תשתנה, אלא הם יהיו תלמידי חכמים רשעים וכפויי טובה. ומאחר ומידה רעה זו הינה הפוכה ממהות עם ישראל שהינם, רחמנים וגומלי חסדים, לפיכך הם נאסרו מלבוא בקהל ה' לעולם, ולהלן נביא בס"ד הוכחה מעשית לכך.

ומצאנו שכפיות טובה היא הגרועה שבמידות האדם, כמו שכתב בספר חסידים (ס' תרסה) וז"ל: אין מידה רעה כמו כפיות טובה. והתורה ציוותה שאפילו כלפי בעל חי ודומם אסור להיות כפוי טובה. ומסיבה זו משה רבינו לא היכה את שלושת המכות הראשונות במצרים וע"ש שהארץ. וכן כתב הגר"א במשלי (ל, ז) וז"ל: כפוי טובה - לפי שכלנו הוא איש עוול אשר כמוהו אין נמצא וכו' ע"כ.

שורש יצירת עמון ומואב

והנה אם נחקור על שורשם של עמון ומואב, נבחין מהו מקור שחיתותם. בבראשית (יט, לא-לח) מבואר שמואב ועמון נולדו מחיי האישות שהיו בין האב לוט, לשתי בנותיו. ומבואר במסכת סנהדרין (נח:) שלשיטת תנא אחד - הדבר נאסר מהתורה גם על אומות העולם, וממילא ילדים אלו הינם ממזרים. ולשיטת תנא אחר - הדבר נאסר ע"י אומות העולם, שקיבלו על עצמן לאחר המבול, שדבר מתועב ומאוס זה יכלל בכלל איסורי העריות שנאסרו עליהן וע"ש. והנה ביחס ללוט אבי אומות אלו כתוב בבראשית (יג, ה-ז) "וגם ללוט ההולך את אברם היה צאן, ובקר ואהלים". ופי' רש"י - מי גרם שהיה לו זאת - הליכתו עם אברהם ע"כ. ובמקום שלוט יודה לאברהם על כך, עוד עשה ברשעותו ובכפיות טובתו מריבה עם אברהם. וכלשון הפסוק (ח) "ויאמר אברהם אל לוט - אל נא תהי מריבה ביני וביניך וגו'. וכדברי המדרש רבה שם (פ' מא, ה) ר' עזריה בשם ר' יהודה בר ר' סימון אמר: כשם שהיה ריב בין רועי אברם ובין רועי לוט, כך היה ריב בין אברם ללוט ע"כ. וכתב שם המדרש (פ' מא, ג) ארבעה דברים טובים היו ללוט בעבור אברהם, וכנגדו היו בניו צריכים לפרוע לנו טובות, ולא דיין שלא פרעו לנו טובות - אלא עשו רעות יותר מכל העמים, כמבואר שם בפי' העץ יוסף, וע"ש באריכות דברי המדרש כי קצרתי.

ההבדל המהותי שבין לוט לבנותיו והשלכותיו

הגמ' בנויר (כג, ד) דורשת על לוט את הפסוק במשלי (יח, ב) "לתאוה יבקש נפרד, בכל תושיה יתגלע". כלומר, שכל הסיבה שלוט רצה להפרד מאברהם, הייתה כדי למלאות את תאוותיו בעבירות של עריות. ולכן אפילו שידע מה עשתה עמו בתו הבכורה בלילה הקודם, בכוונה הוא שתה הרבה יין גם ביום השני כדי להשתכר שנית, בכדי שיוכלו לעשות עמו שוב פעם מעשה זה, ואע"פ שגם אצל הגויים בדורו מעשה זה היה נתעב ביותר. ופירש הגר"א במשלי שם, שע"י מעשה זה, גורם האדם שם רע לעצמו, לרבו, למשפחתו, לבניו, ולבני ביתו עד סוף הדורות ע"כ. וגם רש"י בבראשית (כ, א) כתב על הפסוק "ויסע משם אברהם" - כדי להתרחק מלוט, שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו וע"ש.

נמצאנו למדים, ששורש מואב ועמון מצד הזכרים, כלומר מאביהם לוט, היה - מושחתות בעריות באופן מתועב ביותר אפילו על אומות העולם בזמנם. וזאת בתוספת כפיות טובה מצד לוט כלפי אברהם אבינו, שלא היתה כמותה אצל אף אדם, ואצל אף אומה מיום בריאת העולם. אולם מצד הנשים, מבואר שם בגמ', שכנות לוט היו צדקניות וחז"ל דרשו עליהן את הפסוק "צדיקים ילכו בה". כלומר, הן טעו וחשבו שהעולם נחרב כמו לאחר המבול, וממילא לצורך קיום העולם, הן חיו עם אביהן כדי לקיים את עולמו של הקב"ה, למרות שהן מצד עצמן תיעבו וסלדו ממעשיהן, ועשו זאת רק לשם שמים. לפיכך אע"פ שמעשיהן היה פסול, ובפרט שהמציאות היתה, שהעולם לא נחרב ורובו היה קיים למעט אותן ארבע ערים שנחרבו, אבל מאחר והן התכוונו רק לשם שמים, לכן נקראו ע"י חז"ל צדקניות.

לפיכך למרות שחלילה לנו מלתת טעמים לדברי התורה ולדרשות חז"ל, אולם לאור דבריהם שהובאו לעיל, ניתן יותר להבין למה אסרה התורה רק על הזכרים מעמון ומואב מלבוא בקהל ה'. מכיוון ששורשם הוא מלוט, שחז"ל בגמ' בנזיר (כג.) קראו לו "פושעים", והיה אבי כפויי הטובה מבריאית העולם עד סופו. אולם הנשים של בנות מואב, שורשן מבנות לוט שחז"ל קראו להן שם בגמ' "צדיקים" ולכן הן מותרות לבוא בקהל ה'. ואכן את רות המואביה, ונעמה העמונית כינה הקב"ה בלשון חיבה - "גוזלות טובות" כמבואר בב"ק (לח:) וע"ש.

גר הבא מעמון ומואב, למרות גרותו - נשאר מושחת במידותיו

כתב התרגום יונתן ב"ע (דברים כג, ז) על הפסוק "לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימך לעולם", שאפילו אם בני עמון ומואב יתגיירו - השנאה תישאר בליבם, עד עולם. כלומר, מידותיהם הרעות והמושחתות שבראשן - כפיות טובה, ושנאת עם ישראל, יישארו בהם למרות גרותם, כי זהו מהותם. ונביא בס"ד ראה לדבריו.

כתוב במשנה במסכת ידיים (פ"ד, ד) שהובאה גם בגמ' בברכות (כת). לגבי יהודה בן גרים. שאביו היה מעמון והתגייר, והתיר רבי יהושע ליהודה בנו לבוא בקהל ה', מאחר וסנחריב בבל וערבב את אומות העולם והעבירם ממקום אחד למקום אחר. לפיכך גוי שבא להתגייר לאחר מלכות סנחריב, למרות שמגיע מארץ עמון או ממואב, אנו אומרים שהוא בא מרוב התושבים שם שהינם משאר אומות העולם, כי קימ"ל שכל שפורש ממקום קביעותו - בא מהרוב שהיה שם. ומאחר והתורה אמרה "אחרי רבים להטות" ממילא תולים שאותו אדם הגיע מרוב האנשים שגרים שם, שהם משאר אומות העולם, ולפיכך התיר רבי יהושע ליהודה לבוא בקהל ה', והסכים עמו רבן גמליאל, וכך נפסקה ההלכה.

אמנם התוס' ביבמות (עו: ד"ה מנימין וכו') הקשו על כך, דהלוא מבואר במסכת מגילה (יב:) שחכמי ישראל אמרו לאחשורוש לגבי העונש שהגיע לושתו, שיתיעץ עם חכמי עמון ומואב שבגלל שהם לא גלו ממקומם לכן נשאר עם חכמתם. והרי מעשה זה קרה שנים רבות לאחר ימי סנחריב ונבוכדנצר הרשע, שג"כ החריב והגלה את שאר האומות. וא"כ איך התירו ליהודה העמוני הנ"ל לבוא בקהל ה'?

ותירצו שם התוס' [דלא כשיטת ר"ת] שאכן את רוב העם המקורי של עמון ומואב הגלה סנחריב מארצם והביא במקומם משאר אומות העולם, אלא שמשום מה דווקא בארצות אלו עדיין השאיר סנחריב מיעוט ניכר וחשוב מבני עמון ומואב המקוריים, ולכן בגללם בני האומות האחרות שבאו לשם התבטלו אליהם, ונקראו ג"כ על שמם עמונים ומואבים. נמצא שחז"ל כשאמרו לאחשורוש שעמון ומואב לא גלו התכוונו, לאותם חכמים מעשרות האחוזים של תושבי ארצות אלו, שעדיין נשארו מבני עמון ומואב שנשארו במקומם. ולכן ביחס ליהודה גר העמוני, אע"פ שוודאי צדק רבי יהושע שאמר, שמכיוון ששישים או שבעים אחוז מתושבי עמון הינם מאומות אחרות, לפיכך עלינו לפסוק עליו שהוא הגיע מהרוב שמתר לו לבוא בקהל ה'. אולם יתכן מאד, וכפי שנראה להלן שכך היה, שבמציאות שורשו הוא מאותם עשרות אחוזים של בני עמון המקוריים שנשארו בארצם ולא גלו, כך שלמרות שיתגיירו הם יישארו שונאי ישראל וכפויי טובה, וכפי שאכן נראה להלן מהתנהגותו של יהודה.

כתוב במסכת שבת (לג:) שישבו ביחד גדולי התנאים שבאותו הדור שהם: רבי יהודה, רבי יוסי, ורבי שמעון בר יוחאי, ועמם ישב גם יהודה

גר העמוני, והנה אם הוא ישב במחיצתם ביחד, ודאי שגם הוא היה תלמיד חכם גדול. וכך גם כתב שם רש"י (בד"ה וסיפר דבריהם וכו') שהיו לו תלמידים רבים שבפניהם גילה את דברי התנאים על הרומאיים. והנה הגר הנ"ל לאחר ששמע את דברי רשב"י שדיבר בגנות הרומאיים ששלטו אז בארץ ישראל, מחמת מידותיו הרעות, למרות שידע את חומרת פרסום הדבר משום איסור לשון הרע, וכפי שפוסק הרמב"ם (פ"ז מדעות הל' ה) לאיסור את המעשה הזה כדוגמא ללשון הרע שאסרה התורה. אולם יש בפרסום הדבר איסור חמור מכך והוא - איסור של מוסר ורודף לחיי רשב"י שיהרג מחמת זה, וכפי שאכן קרה שכשנודע הדבר לרומאים, הם פסקו על רשב"י מיתה, ולכן הוצרך להתחבא מפניהם שלוש עשרה שנה במערה. וכתוב בגמ' שם (לד.) שלאחר שרשב"י יצא מהמערה וראה את יהודה גר העמוני - נתן בו עיניו והרגו מיד.

ולכאורה קשה, שהרי מבואר בשו"ע חו"מ (סי' שפח, יא) שההיתר להרוג מוסר זה רק לפני שמסר, אבל אם כבר מסר את חברו - אסור להורגו, אלא אם כן הוא הוחזק למסור. כלומר, שימשיך למסור אחרים בפעמים נוספות ע"כ. ולפי"ז קשה למה רשב"י הרג את יהודה הגר בגלל דבר שעשה לפני שלוש עשרה שנה? אלא ודאי שרשב"י ידע שליהודה גר העמוני יש את התכונות של בני עמון ושהוא מצאצאיהם, והגיע מהמיעוט הניכר של בני עמון המקוריים שנשארו בארצם, ושלא הגלם סנחריב, ושעליהם התכוונו חז"ל במסכת מגילה (יב:) בדבריהם לאחשורוש. לפיכך למרות שהיה תלמיד חכם גדול שישב במחיצת גדולי התנאים בדורו, והיו לו תלמידים גדולים בתורה, ולמרות שהתגייר, אולם עדין נשארה בו השנאה התהומית ליהודיים, וכפי שכתב התרגום יונתן ב"ע שהובא לעיל, ונשאר במהותו כפוי טובה ומהגורעים שבהם. כלומר, למרות שהת"ח הם אלו שקירבוהו והכניסו אותו בקהל ה', לימדוהו תורה וישב במחיצתם. אולם רשב"י ראה ברוח קדשו, שיהודה נשאר עדיין מוחזק להמשיך למסור ולרדוף בצורה ישירה או עקיפה את היהודיים ובראשם את תלמידי החכמים שבהם, אע"פ שלהם הוא חייב הכי הרבה הכרת הטוב, והוא מתנהג כמו שעשה סבו לוט לאברהם אבינו, ולכן צדק רשב"י שהרגו כדין מוסר. דהיינו הריגתו לא נעשתה כעונש על מסירתו בעבר, אלא בגלל שנשאר במהותו עדיין מוסר ורודף למסור גם בעתיד את היהודיים, ובראשם את תלמידי החכמים שבדור.

מסקנת הדברים לגבינו

נמצאנו למדים מכל האמור, שהמידה הגרועה ביותר הינה - כפיות טובה, והשלכותיה הינן הרות אסון הן לבעליה, והן לאנשים שיפגע בהם. ולפיכך חובה על כולנו להתבונן בכך, ולהשיב תמיד טובה תחת טובה למיטיב עמנו, ולא חלילה הפוך. אולם גם אם נכשלנו, מאחר ושורשו של עם ישראל הוא - שהם רחמנים, וגומלי חסדים, לפיכך כל יהודי בכל מצב שנמצא, יכול לחזור בתשובה ולבקש מחילה ממי שנפגע מחמתו, ולתקן מכאן ואילך את מידותיו ולחזור לשורשו שמהותו - גמילות חסדים ועשיית טוב, כי החטא לא פגם בשורש היהודי. שנשאר במהותו רחמן וגומל חסדים.

סוכה מו:

הזיק בשגגה מתוך שמחה של מצוה

שאלה

במהלך ריקוד סוער שהיה בחתונת חבר מהשיעור, פגע אחד מהרוקדים ללא כוונה במשקפי חברו היקרות כשרקד לידו, וכתוצאה מכך נפלו המשקפיים ונשברו, עלות הנזק מסתכם באלפיים ₪. האם המזיק חייב לשלמו?

תשובה

א. בנידון השאלה, מחמת תקנת רבותינו הראשונים - פטור הרוקד מלשלם. ואמנם ראוי לפנים משורת הדין לפחות שיתפשרו, אולם לא ניתן לחייבו על כך.

ב. אם בכוונה דחף את חברו במהלך הריקוד, ולכן נפלו המשקפיים ונשברו - חייב הדוחף לשלם את כל עלות הנזק.

ג. אין שום היתר להזיק בכוונה ע"י מעשה או ע"י ביוש בדיבור לאף אדם, ואפילו כשזה נעשה לצורך שמחת החתן או לצורך שמחת פורים וכיוצא בזה. וכל איסורי תורה החמורים הקשורים למלבין פני חברו ברבים, ביזוי תלמיד חכם, לשון הרע וכדומה, וכן חיובי תשלומי נזקי הממון הקיימים במקרים רגילים, קיימים גם כשזה נעשה באמתלא של שמחת מצוה אם עושים זאת בכוונה.

מקורות

כתוב במסכת סוכה (מהו, מו:): שביום השביעי של חג הסוכות לאחר שיצאו ידי מצוות נענוע של ארבעת המינים, מיד התינוקות שומטים את לולביהם, ואוכלים את אתרוגיהם. ופירש רש"י במשנה (מהו) שהכוונה היא, שהאנשים הגדולים לוקחים מהילדים הקטנים ללא רשותם את הלולבים והאתרוגים שלהם, ואין בכך איסור גזל מהתורה או מדרבנן, מאחר וכך נהגו מחמת השמחה. והוסיפו שם התוס' (בד"ה מיד התינוקות וכו') שמדברי רש"י אלו יש ללמוד, לאותם הבחורים שרוכבים בסוסים לקראת חתן ונלחמים זה עם זה כדי לשמחו, ולמרות שמחמת מלחמתם קורע (ללא כוונה) אחד לחברו את בגדו או מקלקל לו את סוסו - פטור המזיק מלשלם, מאחר וכך נהגו מחמת שמחת חתן ע"כ. וכך גם פסק המרדכי בסוכה (סי' תשמג) בשם רבינו שמשון, והאור זרוע (ח"ב, סי' רטו), וכן בספר האגודה פרק לולב וערבה (סי' מא), ובשו"ת תרומת הדשן (ח"א סי' קי, וח"ב סי' רי).

אולם בשו"ת הרא"ש (כלל קא, ה) שהובא ג"כ בטור חו"מ (ס"י שעח, ט) משמע שחולק עליהם. מאחר וכתב שם לגבי חברו של חתן שרכב על סוסו לפני החתן כדי לשמחו, ובגלל שהשתולל עם סוסו הוא פגע עם סוסו בפרד שרכב עליו החתן, וגרם לו נזק של שלש מאות זהובים. שחייב הרא"ש את המזיק לשלם לחתן את מלוא הנזק, למרות שהדבר נגרם בשגגה, ומחמת רצונו לשמח את החתן. אמנם הב"ח שם בחו"מ מיישב זאת, שדברי הרא"ש נאמרו מעיקר הדין באותם המקומות שלא היה מנהג לפטור כתקנת רבותינו הראשונים [הנידון בתשובה הרא"ש היה במקום רבנותו שהיתה בספרד, ולא באשכנז] אולם במקום שנהגו לפטור כתקנת רבותינו הראשונים [כלומר, במדינות אשכנז שבהם כיהנו כל רבותינו הראשונים שהובאו לעיל] הדין הוא - שהמזיק פטור מלשלם.

לפי"ז מוכח להדיא מדברי הב"ח, שהפטור מחמת התקנה קיים, אפילו אם הנזק היה בסכום כספי גדול של שלוש מאות זהובים כמו בנידון של תשו' הרא"ש. וזה שלא כפי שהביא המשנ"ב בשמו באור"ח (סי' תרצה,

סי' קיג). ומה שהביא המשנ"ב נמצא בשו"ת הב"ח (ישנות סי' סב) שם חילק בין היזק גדול להיזק קטן, ועיי"ש בכל דבריו וביישובו בדרך זו את התשו' הרא"ש. ודברי הב"ח צ"ע שסתרו אהדדי.

הכרעת הרמ"א והגר"א

והנה הרמ"א בחו"מ שם (ס"י שעח) הכריע לדינא שלא כדברי שו"ת הרא"ש שהובא בשו"ע, אלא כדברי רש"י, התוס', המרדכי, אור זרוע, האגודה, ותרומת הדשן. שבזמן הזה ישנו מנהג לפטור כשהנזק נגרם בשגגה מחמת שמחה, ואפילו כשהנזק היה בסכום כספי גדול כמו בנידון הרא"ש, שביחס לדבריו בתשובה הנ"ל הכריע הרמ"א שהמנהג בזמן הזה לפטור את המזיק, וכך גם כתב בדרכי משה שם על הטור. ומדברי הגר"א שם בחו"מ (סי' קכה), ובאור"ח (סי' תרצה, סי' ט) משמע שגם הוא הכריע לדינא כדברי הרמ"א הנ"ל.

והנה הרמ"א באור"ח (סי' תרצה, ח) נקט לדינא כדברי תרומת הדשן (ח"ב סי' רי) והנידון שם היה, שבהושענא רבה בזמן הקפת הבימה עם ארבעת המינים, חבל שונא בחוזה בגוף חברו חבלה קשה שהצריכה את הנחבל טיפול רפואי ע"י רופא. אלא שהשונא טוען, שמעשהו נעשה בשגגה בגלל שמחתו בעת הקפת הבימה וכו'. ומשמע שם מהתה"ד, שולוא שהיה בנידון הנ"ל רגלים לדבר שהשונא היכה בכוונה, הוא היה פטור מלשלם, למרות שחבל בחברו מכה קשה, ולכאורה מזה שהרמ"א פסק תשובה זו משמע, שסובר שלא כדברי המשנ"ב באור"ח (סי' תרצה, סי' קג) וצ"ע.

עכ"פ נמצאנו למדים למסקנה, שהכרעת הרמ"א הינה כדברי רבותינו הראשונים שבאשכנז, שגם בזמן הזה קיים המנהג והתקנה, שמי שהזיק בשגגה כלומר, שלא נזהר כראוי בעת רצונו לשמח את החתן או בעת שמחת פורים או הריקודים בשמחת תורה וכו"ב, פטור מלשלם לניזק עבור נזקו, גם אם הנזק היה בסכום כספי גדול, וגם אם גרם בשגגה חבלה לגופו של חברו.

ביאור הגדר של תקנת הראשונים או במנהג שנהגו

והנה יש לחקור בטעם הפטור של התקנה הנ"ל, האם זה נובע כי רבותינו הראשונים רצו שאדם ישמח בכל כוחו והתלהבותו בעת עשיית המצווה. ואם נחייבו לשלם על נזקיו, דבר זה יגרום לו להזהר על מעשיו וימנע ממנו מלשמוח כראוי. ולכן בכח הפקד בית דין הפקר, הם ביטלו ממי שהזיק שלא בכוונה את הדין של אדם מועד לעולם אם הזיק בשוגג, וקבעו שאין על מעשיו שם מזיק, ופטרו אותו. ולפי"ז אם מחמת השמחה הזיק בשגגה אפילו לאדם אחת שהלך ברה"ר שאינו קשור כלל לשמחה או אם הנזק היה בסכום כספי גדול או שנגרמה חבלה לגופו של חברו המצריכה טיפול רפואי - בכל המקרים הנ"ל וכו"ב, יהיה המזיק בשגגה פטור מלשלם, כי בכח הפקר ביה"ד נקבע - שלא חל על מעשהו שם מזיק.

או שהפטור נובע, מאחר ונהגו ישראל מעצמם שכל המשתתפים באותה שמחת מצווה מסכימים למחול למי שיזיק להם בלא כוונה מחמת טירדתו בשמחת המצווה. ולפי טעם זה, המחילה הינה רק מצד אותם המשתתפים בפועל בשמחה, וכמו כן הם מסכימים למחול רק על נזק ממוני קטן ולא על נזק גדול, וכן רק על נזק שיגרם לממון ולא על חבלה כזו שצריכה טיפול רפואי. והנה מדברי תרומת הדשן, הב"ח בחו"מ, והכרעת הרמ"א באור"ח ובחו"מ משמע, שנקטו לדינא כמו הצד הראשון של החקירה. אולם לדעת הב"ח בתשובה כפי שהביאו המשנ"ב נראה, שנקטו כצד השני של החקירה. עכ"פ לדינא נלע"ד שאין לזוז מהכרעת הרמ"א, ושגם הגר"א הסכים לכך.